

Szymon Grabowski

Łukasz Faliszek

Hart Pro Sp. z o.o.

Rozpoznawanie i zaspokajanie potrzeb uczniów z perspektywy nauki, prawa oraz praktyki szkolnej

Abstrakt

W niniejszym artykule wskazujemy na fundamentalny poziom istotności rozpoznawania i zaspokajania potrzeb uczniów w procesie kształcenia, zarówno z punktu widzenia obowiązku określonego przez prawo, jak i prawidłowości naukowych. Proponujemy proste narzędzie diagnozy nieformalnej, które umożliwi nauczycielowi rozpoznanie potrzeb, a także wskazujemy, w jakiej formie potrzeby te powinny być uwzględniane. Jednocześnie zalecamy ostrożność w ustalaniu ocen niedostatecznych ze względu na ich silny wpływ na psychikę ucznia. W ten sposób staramy się wpisać w następujące obszary refleksji XXX KDE: *zróżnicowanie potrzeb edukacyjnych uczniów i studentów w kontekstach pedagogicznych, psychologicznych i socjologicznych, diagnoza potrzeb rozwojowo-szkoleniowych nauczycieli, wykorzystanie wyników diagnoz, zagadnienia związane z diagnozowaniem, sprawdzaniem i ocenianiem osiągnięć uczniów i studentów.*

Potrzeby uczniów w klasie jako kluczowy element procesu uczenia się-nauczania

Nauczycielskie rozważania o potrzebach uczniów są elementem, który może kluczowo wpłynąć na efektywność podejmowanego przez szkołę działania edukacyjnego. Z psychologii wiemy, że teoria potrzeb jest jednym z ujęć ogólnej motywacji człowieka do podejmowania działań i decyzji. Najbardziej znana jest humanistyczna koncepcja motywacji Masłowa, która zakłada obecność dwóch mechanizmów motywacyjnych: potrzeb niedoboru oraz potrzeb wzrostu (metapotrzeb)¹. Często przedstawia się je w postaci grup, sklasyfikowanych przy użyciu odpowiedniej hierarchii. Podział na dwie podstawowe kategorie wprowadza rozróżnienie na motywację opartą na konieczności – muszę oraz motywację opartą na wyborze – chcę². W przypadku szkoły niezwykle istotna jest dbałość o obie grupy potrzeb, aby proces uczenia się mógł pojawić się po stronie ucznia w swojej najbardziej efektywnej formie, w szczególności ze względu na fakt, że zgodnie z teorią Masłowa, aby potrzeby wyższego rzędu (chcę) mogły się pojawiać, należy zaspokoić potrzeby niższego rzędu (muszę). Szkoła podejmuje się organizacji procesów pedagogicznych, które

¹ T. Maruszewski, D. Doliński, W. Łukaszewski, M. Marszał-Wiśniewska, *Emocje i motywacja* [w:] J. Strelau, D. Doliński, *Psychologia akademicka. Podręcznik, tom 1*, GWP, Gdańsk 2023, s. 593.

² Tamże.

mają w rezultacie dążyć do zaistnienia faktów pedagogicznych, wśród których można wskazać: pożądane stany świadomości wychowanków, oparte na nich działanie wychowanków oraz nowe sytuacje wychowawcze³. Niewątpliwie deprywacja ludzkich potrzeb u ucznia nie będzie pozwalała w pełni spełniać kolejnym aktom wychowawczym i działaniom dydaktycznym swojej funkcji. W związku z tym naturalną konsekwencją staje się fakt, że zaspokajanie potrzeb uczniów jest częścią organizacji kształcenia ogólnego, w tym także koniecznym elementem procesu kształcenia (równoważenia aspektu poznawczego i emocjonalno-motywacyjnego). Aby w jakikolwiek sposób możliwe było zaspokojenie tychże potrzeb, a także pojawianie się i podtrzymywanie motywacji do uczenia się, konieczne jest przeprowadzanie diagnozy potrzeb uczniów. Ten proces wpisuje się w zainteresowania diagnostyki edukacyjnej, która jest teorią i praktyką ustalania diagnozy edukacyjnej, rozumianej jako uściślone rozpoznawanie warunków, przebiegu i wyników uczenia się⁴.

Prawo oświatowe o potrzebach uczniów

Obowiązek rozpoznawania potrzeb, który – jak ustalono w poprzednim akapicie – jest konsekwencją natury działań edukacyjnych, wpisany jest w prawo oświatowe w wielu punktach. W najbardziej bezpośredniej formie znajduje on miejsce w § 20 Rozporządzenia ws. zasad udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej, gdzie przyjmuje on następującą formę⁵:

§ 20 1. Do zadań **nauczycieli**, wychowawców grup wychowawczych i specjalistów w przedszkolu, szkole i placówce należy w szczególności: 1) **rozpoznawanie indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych** oraz możliwości psychofizycznych uczniów [wyróż. – Ł.G. i S.F.].

Również w tym samym rozporządzeniu przedstawiona jest istota udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej⁶:

§ 2. 1. Pomoc psychologiczno-pedagogiczna udzielana uczniowi (...) polega na **rozpoznawaniu i zaspokajaniu indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych ucznia** oraz rozpoznawaniu indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia i czynników środowiskowych wpływających na jego funkcjonowanie (...), w celu wspierania potencjału rozwojowego ucznia i stwarzania warunków do jego aktywnego i pełnego uczestnictwa w życiu przedszkola, szkoły i placówki oraz w środowisku społecznym [wyróż. – Ł.G. i S.F.].

Zaznaczyć należy, że za udzielanie tejże pomocy odpowiedzialna jest szkoła, w tym także nauczyciele i specjaliści. Prawo zatem wykonuje w tym miejscu bezpośredni ukłon w stronę uwzględnienia pedagogiki humanistycznej w codziennej działalności edukacyjnej szkoły. Jednak w ten sposób prawo wskazywałoby

³ K. Kotłowski, *Podstawowe prawidłowości pedagogiki*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1964, s. 30.

⁴ B. Niemierko, *Diagnostyka edukacyjna. Wydanie rozszerzone*, WN PWN, Warszawa 2021, s. 39.

⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (T.j. Dz. U. poz. 1798).

⁶ Tamże.

tylko i wyłącznie na czysto teoretyczne rozwiązanie, określając, że potrzeby należy rozpoznawać i zaspokajać. Dlatego też zacytowane fragmenty należy połączyć chociażby z jednym z zapisów w Ustawie o systemie oświaty:⁷

Art. 44c. 1. Nauczyciel jest obowiązany **indywidualizować pracę z uczniem** na zajęciach edukacyjnych odpowiednio do **potrzeb rozwojowych i edukacyjnych** oraz możliwości psychofizycznych ucznia [wyróż. – Ł.G. i S.F.].

Uwzględniając więc rozpoznane potrzeby, nauczyciel powinien dobrać metody w taki sposób, aby na nie odpowiadać, budując w ten sposób motywację ucznia do uczenia się. Fakt ten przy odpowiednio dużej liczbie uczniów w klasie wzbudza pewien naturalny sprzeciw, o którym wspomnimy w kolejnym akapicie.

Dodatkowo prawo zakłada również uwzględnienie potrzeb uczniów przy formułowaniu przez nauczycieli wymagań edukacyjnych, co jest nakreślone w Rozporządzeniu ws. zasad oceniania (...)⁸:

§ 2. Wymagania edukacyjne (...) dostosowuje się do indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz możliwości psychofizycznych ucznia:

4) nieposiadającego orzeczenia lub opinii (...), który jest objęty pomocą psychologiczno-pedagogiczną w szkole – **na podstawie rozpoznania indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych** oraz indywidualnych możliwości psychofizycznych ucznia **dokonanego przez nauczycieli** i specjalistów (...) [wyróż. – Ł.G. i S.F.].

Należy zaznaczyć, że na podstawie przywołanego przepisu każdemu uczniowi należą się dostosowane wymagania, kiedy istnieje taka potrzeba wynikająca z konieczności udzielenia uczniowi pomocy psychologiczno-pedagogicznej (sytuacje te są opisane w Rozporządzeniu ws. zasad udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej). Przykładowo, kiedy wyniki uczenia się ucznia nie są zadowalające (dla niego, jego rodziców oraz dla nauczyciela), tzn. pojawiają się tak zwane niepowodzenia edukacyjne, prawo wskazuje na obowiązek dostosowania wymagań edukacyjnych do potrzeb i możliwości ucznia.

Opór wobec diagnozy potrzeb i propozycja wsparcia

Przywołane zapisy w ogólnie pojętym prawie oświatowym mogą sugerować myślenie życzeniowe w stosunku do możliwości nauczyciela w typowej klasie szkolnej. Potwierdza to krótkie rozumowanie dotyczące potrzeb uczniów:

W klasie 25-osobowej możemy założyć, że każdy uczeń ma aktualnie 5 potrzeb do zaspokojenia (upraszczając ich definiowanie na potrzeby tej analizy). Prosty rachunek wskazuje, że nauczyciel ma na lekcji do zaspokojenia 125 uczniowskich potrzeb. Biorąc pod uwagę, że typowa lekcja szkolna trwa 45 minut (2700 sekund), otrzymujemy, że na zaspokojenie jednej potrzeby w trakcie lekcji nauczyciel ma 2700 sekund dzielone przez 125 potrzeb, czyli 21,6 sekundy, co oczywiście nie jest możliwe do realizacji, nawet w przypadku niezwykle zdolnego nauczyciela oraz współpracującej klasy.

⁷ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. 1991 Nr 95 poz. 425, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 750).

⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (T.j. Dz. U. poz. 2572).

To uproszczone rozumowanie prowadzi do wniosku, że takie działanie w szkole nie może zaistnieć. Pamiętajmy jednak, że działamy w obrębie prawa, stosując prawidłowości nauk pedagogicznych, nie możemy więc uznać zaspokajania potrzeb za obowiązek odroczonego do czasów, kiedy szkoła będzie się uważała za gotową do jego zaspokojenia. Nie powinniśmy zatem pozostawiać tutaj nauczyciela samego sobie. Aby działania nauczycielskie uczynić pedagogicznymi, czyli między innymi, aby mógł on poznać potrzeby uczniów, proponujemy proste narzędzie, którego fragment jest wskazany w postaci tabeli 1.

Tabela 1. Fragment narzędzia do nieformalnego rozpoznania przez nauczyciela potrzeb uczniów

2. POTRZEBY BEZPIECZEŃSTWA				
Rodzaj potrzeby	<i>Uważam za zaspokojoną u całej klasy</i>	<i>Mam wątpliwości, czy potrzeba jest zaspokojona u następujących uczniów/grup uczniów (wypisać)</i>	<i>Mam wątpliwości, czy potrzeba jest zaspokojona u całej klasy</i>	<i>Moja odpowiedź na tę potrzebę</i>
Potrzeba opieki i spokoju				
Potrzeba komfortu i porządku				
Potrzeba wolności od lęku i strachu				
Inne zauważone potrzeby:				

Źródło: opracowanie własne.

Narzędzie to jest zestawem prostych tabel, które korzystając z hierarchii potrzeb Masłowa, podzielono na odpowiednie grupy i w każdej z nich określono przykładowe 3–4 konkretne rodzaje potrzeb. W tabeli 1 przedstawiono dla przykładu grupę potrzeb bezpieczeństwa. Nauczyciel zakreśla pole w pierwszej kolumnie, jeśli uznaje potrzebę za zaspokojoną u całej klasy. W przypadku wątpliwości dotyczącej zaspokojenia danej potrzeby u pewnych uczniów lub całej klasy, wpisuje on tych uczniów do drugiej kolumny lub odpowiednio zaznacza pole w kolumnie trzeciej. Następnie stara się określić swój pomysł na zaspokojenie tej potrzeby. Na tym etapie wskazana jest konsultacja ze specjalistami szkolnymi, którzy mogą pomóc w rozwiązaniu tego problemu.

Narzędzie to jest pewną formą sformalizowania procesu rozpoznawania potrzeb uczniów, jednak nie jest ono standaryzowane, więc wpisuje się w zakres diagnozy nieformalnej⁹. Mimo to może znacznie pomóc nauczycielowi, dzięki swojej prostocie, a także ułatwić kontakt i porozumienie z psychologiem czy pedagogiem szkolnym. Zauważmy również, że prawo nigdzie nie nakazuje nauczycielowi diagnozowania potrzeb ucznia, a jedynie ich rozpoznawanie, dopuszczając stosowanie narzędzi niestandaryzowanych. Jakakolwiek formalizacja tego procesu wydaje się konieczna, aby potrzeby uczniów mogły być we właściwy sposób uwzględniane.

⁹ B. Niemierko, *Diagnostyka edukacyjna...*, dz. cyt., s. 41.

Dokonywanie rozpoznawania potrzeb w takiej (lub podobnej) formie wpisuje się także w charakterystykę pojęcia szerszego od diagnozy edukacyjnej, tzn. diagnozy pedagogicznej, w której „odniesienie się do przeszłości (indywidualna historia uczenia się i procesu wychowania), stanowi podstawę interpretacji obecnych postępów ucznia (teraźniejszość), co łącznie pozwala przewidywać dalsze jego postępy (przyszłość)”¹⁰. Zbierając dane z tabel przez pewien czas, nauczyciel otrzymuje pełny wgląd w przeszłość uczniowskich potrzeb, co pozwala zrozumieć stan aktualny i przewidzieć potrzeby (w szczególności potrzeby rozwojowe) w przyszłości.

W rozważaniach dotyczących potrzeb uczniów nie sposób pominąć przynajmniej najistotniejszych potrzeb nauczycielskich. W badaniach wykonanych przez B. Gołka, autor stwierdza:

[...] w zaspokajaniu swych poznawczych potrzeb, a więc w podejmowaniu aktywności intelektualnej, badani nauczyciele dostrzegają przede wszystkim korzyści „dla siebie” (koncentracja na sobie), wśród których możemy wyróżnić dwie podgrupy:

- korzyści osobiste (związane z rozwojem osobistym, rozwojem różnych sfer osobowości, poczuciem spełnienia, satysfakcją i inne),
- korzyści dotyczące pracy i funkcjonowania w zawodzie (doskonalenie warsztatu pracy, rozwój zawodowy, sukcesy dydaktyczno-wychowawcze, zdobywanie nowych doświadczeń zawodowych i inne)¹¹.

Te dwie grupy zdiagnozowanych potrzeb nauczycieli należy silnie wziąć pod uwagę. Zaznaczamy, że prawo oświatowe w swoim kształcie (oblig ustawowy) nie uwzględnia bezpośrednio tego typu potrzeb, ponieważ ma formę opisu idealnego funkcjonowania całego systemu edukacji. Jednak poszczególne elementy systemu powinny te aspekty uwzględniać. W związku z tym każde rozpoznawanie i zaspokojenie potrzeb edukacyjnych i rozwojowych uczniów powinno być tak zorganizowane, aby mogło przynosić nauczycielom wskazane korzyści osobiste oraz dotyczące funkcjonowania w zawodzie (nadające pedagogiczny sens działaniom edukacyjnym). Wydaje się, że stosowanie prostych narzędzi, jak wskazane przez autorów powyżej, może pozwolić nauczycielom na odnoszenie właśnie takich sukcesów, ponieważ pozwoli im udoskonalać i rozwijać swój warsztat, czyniąc pracę bardziej profesjonalną, i jednocześnie czerpać z tego satysfakcję oraz odczuwać poczucie spełnienia. Te sugestie mogą jednak jedynie posłużyć jako hipotezy do dalszych badań w tym zakresie.

Odpowiedź na potrzeby uczniów jako część systemu dydaktycznego

Po dokonaniu diagnozy (rozpoznania) potrzeb ucznia przychodzi czas, aby na nie odpowiedzieć. Jak zostało wcześniej opisane, nie jest możliwe zaspokajanie wszystkich potrzeb w klasie niejako „po kolei”. Na etapie planowania metodycznego, którego zadaniem jest przetworzenie treści kształcenia w sytuacje dydaktyczne skłaniające uczniów do wykonywania przewidzianych czynności¹²,

¹⁰ E. Wysocka, *Diagnostyka pedagogiczna. Nowe obszary i rozwiązania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013, s. 41.

¹¹ B. Golek, *Potrzeby poznawcze nauczycieli*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 113–114.

¹² B. Niemierko, *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2012, s. 184.

nauczyciel powinien podjąć decyzję, w jaki sposób odpowie na potrzeby rozpoznane jako niezaspokojone u całej klasy. Z kolei odpowiedź na różnorodne potrzeby grup uczniów, czy pojedynczych uczniów, jest możliwa na etapie planowania wynikowego, które określa wymagania programowe w związku z kolejnymi tematami zajęć¹³. „Gdy uczniowie poznają na czas te wymagania i będą pracować na wybranym przez siebie poziomie, planowanie wynikowe umożliwia **kształcenie według wymagań**”¹⁴. Jest to system dydaktyczny nastawiony na skuteczność uczenia się, a więc technologiczny, jednak jego humanistyczny aspekt pozwala na uwzględnienie potrzeb wszystkich uczniów, bowiem każdy uczeń ma prawo do dostosowania treści nauczania (w tym wymagań edukacyjnych) zgodnie z art. 1 Ustawy Prawo oświatowe¹⁵. Ukazując ten system w całości, należy zwrócić uwagę, że w podstawie programowej znaleźć możemy treści nauczania, które są wstępnie dostosowane do biologicznego wieku uczniów. Następnie nauczyciel jest zobowiązany do wyboru programu nauczania, jego modyfikacji lub stworzenia programu autorskiego. Zgodnie ze stanowiskiem MEN warte uwagi jest, że „program nauczania [...] w każdym przypadku powinien być dostosowany do potrzeb i możliwości edukacyjnych uczniów, dla których jest przeznaczony”¹⁶, a także, że „codzienna praca nauczyciela wyznaczona jest przez realizowany i interpretowany program nauczania, oparty na podstawie programowej kształcenia ogólnego. Interpretacja programu to dostosowanie sposobów osiągania celów, czyli efektów do indywidualnych potrzeb i możliwości uczniów”¹⁷. W związku z tym treści kształcenia w podstawie programowej powinny być dostosowane zarówno na etapie modyfikacji/tworzenia programu nauczania, jak i w trakcie codziennej pracy. Dodatkowo nauczyciel jest zobowiązany poinformować uczniów i ich rodziców o wymaganiach edukacyjnych niezbędnych do uzyskania śródrocznych i rocznych ocen klasyfikacyjnych¹⁸ oraz do ich dostosowania, o czym już wcześniej wspomniano. Z punktu widzenia systemu uwzględnianie potrzeb uczniów jest naturalne (i obowiązkowe), co zostało pokazane na rysunku 1.

Zastosowanie wszystkich elementów zgodnie z ich przeznaczeniem i właściwą interpretacją pozwoliłoby na kształcenie uczniów zgodnie z ich potrzebami, co wpłynęłoby dodatnio na ich integralny rozwój. Dostosowanie wymagań edukacyjnych posiada również szczególną wartość, ponieważ „naturalną potrzebą dziecka jest sprostanie oczekiwaniom dorosłych i otrzymanie pozytywnej informacji o sobie”¹⁹. Sformułowane wymagania edukacyjne pozwalają zaspokoić tę potrzebę, jednocześnie wskazując na konieczność dalszego dostosowania w przypadku jej niezaspokojenia.

¹³ Tamże, s. 182.

¹⁴ Tamże.

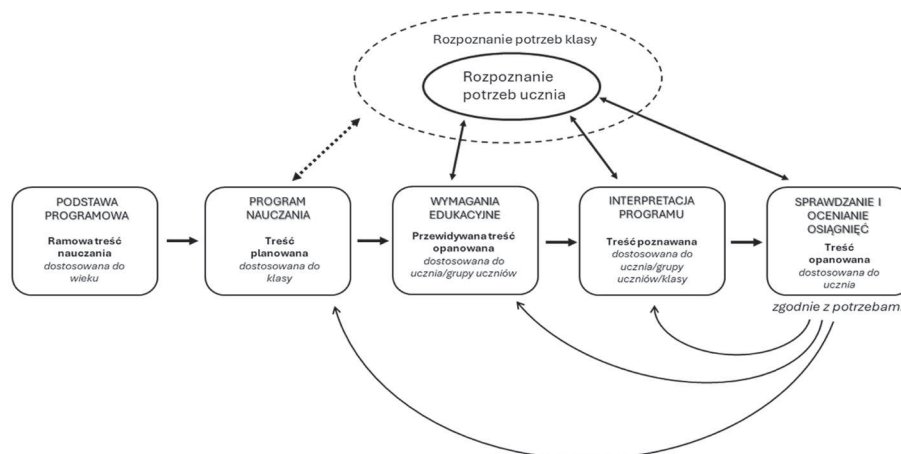
¹⁵ Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz. U. 2017 poz. 59, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 737).

¹⁶ Odpowiedź MEiN z dn. 21 listopada 2022 r., sprawa DKOPP-WPPI.4010.117.2022.ER, archiwum prywatne autorów.

¹⁷ Odpowiedź MEN z dn. 23 maja 2023 r., sprawa DKOPP-WPPI.053.2.2023.ER.

¹⁸ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. 1991 Nr 95 poz. 425, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 750).

¹⁹ A. Mróz, *Znaczenie doświadczeń z okresu dzieciństwa i adolescencji dla rozwoju zawodowego w życiu dorosłym*, „Problemy Profesjologii” 2009, 2, s. 85–93.

Rysunek 1. Dostosowanie treści nauczania na kolejnych etapach działania systemu dydaktycznego oraz wpływ rozpoznanych potrzeb na poszczególne etapy (opracowanie własne)

Aby opisany system w całości mógł zadziałać, konieczne jest zarówno (przynajmniej w zaproponowanej formie) sformalizowane rozpoznawanie potrzeb, jak i formułowanie przez nauczycieli wymagań edukacyjnych. Rozpoznawanie i zaspokajanie potrzeb jest kluczowe i konieczne, aby mogła zostać spełniona zasada jedności w doborze treści kształcenia, która głosi, że całość treści kształcenia musi być podporządkowana jednej myśli przewodniej, jednej koncepcji wykształcenia, jednemu założeniu światopoglądowemu^{20, 21}, a w przypadku sprzeczności – każde z założeń przeciwdziała skuteczności drugiego i paraliżuje go²². W naszym systemie, jak wskazano wcześniej, obowiązuje zasada dostosowania całej organizacji kształcenia, a także treści i metod, do potrzeb i możliwości uczniów. Uwzględnianie potrzeb uczniów jest więc nie tylko elementem kluczowym, ale i obowiązkowym, który musi znaleźć swoje miejsce, niezależnie od obecnego kształtu szkoły.

Uwaga na deprivację potrzeb

Po zaznaczeniu konieczności (przynajmniej nieformalnej) diagnozy potrzeb uczniów, podania przykładu prostego narzędzia oraz pokazania, gdzie nauczyciel powinien te potrzeby uwzględnić, chcemy jeszcze wskazać, co może przynieść deprivacja potrzeb ucznia. J. Łuczyński stwierdza, że w dzieciństwie człowiek poszukuje przede wszystkim pozytywnego kontaktu emocjonalnego,

²⁰ „Światopogląd to system przekonań i postaw dotyczących miejsca i roli człowieka w świecie, w tym własnej roli jednostki lub grupy” (B. Niemierko, *Diagnostyka edukacyjna*, dz. cyt., s. 101). W tym przypadku światopogląd ma znaczenie przede wszystkim z punktu widzenia organizacji kształcenia (częściowo prawo wskazuje taki światopogląd, zgodnie z którym należy kształcić – jest to np. stosowanie sprawiedliwości według potrzeb). Światopogląd uczniowski podlega ciągłemu kształtowaniu i naszym zadaniem nie jest narzucanie go, ale wychowanie w pewnej subiektywnej światopoglądowej jedności, na którą demokratycznie się zgadzamy.

²¹ Z. Mysłakowski, *Kształcenie i doświadczenie*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1961, s. 116.

²² Por. tamże, s. 116–117.

co wpisuje się w rozwojową koncepcję potrzeby sensu życia Obuchowskiego²³. „Zarządzanie edukacyjne powinno być ukierunkowane na stwarzanie w szkole dogodnych warunków dla zaspokajania tego rodzaju potrzeb”²⁴. Zasadniczym problemem w tej kwestii (potrzeby docenienia wysiłków, pozytywnego kontaktu emocjonalnego) staje się negatywna ocena osiągnięć edukacyjnych ucznia (ocena niedostateczna). Nadajemy jej szczególne znaczenie, ponieważ jest pewnym „wyjątkiem” na skali stopni szkolnych, jako jedyna ocena o charakterze nieakceptującym, wartościującym ujemnie. Otrzymanie przez ucznia takiej oceny może rujnować jego potrzeby, takie jak potrzeba uznania, potrzeba szacunku czy potrzeba wolności od lęku. Lęk wywołany niskimi wynikami uczenia się może doprowadzić do nieprzystosowawczych form zachowań, które wynikają najczęściej z przekonań o wewnętrznym, stałym i globalnym źródle porażek²⁵. Mechanizm ten stanowi przesłankę do pojawiania się zaburzeń o charakterze depresyjnym i rozwoju wyuczzonej bezradności²⁶.

Szczególnym jej przypadkiem jest bezradność intelektualna, która pojawia się, gdy wysiłki ucznia, by zapanować nad materiałem jednego lub wielu przedmiotów okazują się daremne²⁷. Świadectwem daremności wysiłku i nieopanowania materiału jest niska ocena osiągnięć ucznia, co wskazuje na jej silny i bezpośredni wpływ na deprivację potrzeb ucznia. Prawdopodobnie stosowanie ocen niedostatecznych ma często za zadanie wprowadzenie lęku jako motywu uczenia się. Należy jednakże pamiętać, że „lęk może tylko co najwyżej stanowić w okolicznościach wyjątkowych wychowawczo pożyteczny motyw uczenia się lub składnik motywu. Przeważnie i niewątpliwie motywy kierowane energią lęku są destrukcyjne, a nie twórcze”²⁸. Powinniśmy w związku z tym zawsze ostrożnie podchodzić do ustalania ocen niedostatecznych, które – mimo swojej wyjątkowości na skali stopni – muszą zmierzać do osiągnięcia celów postawionych w prawie oświatowym, m.in. informować ucznia o tym, co zrobił dobrze i jak powinien się dalej uczyć²⁹. Nie zapominajmy także, że „nie dokonujemy ocen jedynie ze względu na aktualność, ale przede wszystkim ze względu na przyszłość. [...] Oceniamy przez pryzmat tego, czym coś może się stać w przyszłości”³⁰. Otrzymanie oceny negatywnej nie wskazuje pozytywnej przyszłości. Powinniśmy zatem, oprócz szczególnej rozważliwej praktycznej, podjąć badania, które wskażą, czy negatywny stopień w stosowanej skali jest nam w ogóle potrzebny i w jaki sposób z niego korzystać. Takie rozważanie podbija istotnie znaczenie oceny dopuszczającej, do której

²³ J. Łuczyński, *Zarządzanie edukacją wspierającą rozwój indywidualny uczniów* [w:] J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011, s. 390.

²⁴ Tamże.

²⁵ Ocena niedostateczna może stanowić dla ucznia porażkę.

²⁶ E. Wysocka, *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji. Model teoretyczny i metodologiczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015, s. 118.

²⁷ B. Niemierko, *Diagnostyka edukacyjna*, dz. cyt., s. 201, [cyt. za:] B. Wojciszke, *Człowiek wśród ludzi. Zarys psychologii społecznej*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2002, s. 47.

²⁸ J. Pieter, *Psychologia uczenia się i nauczania*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 1970, s. 155.

²⁹ Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. 1991 Nr 95 poz. 425, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 750).

³⁰ E. Kochanowska, M. Miczka-Pajestka, *(Nie)moc w dialogu w edukacji w perspektywie filozoficzno-pedagogicznej. Wybrane konteksty*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2024, s. 141.

otrzymania uprawnia ucznia spełnienie wymagań koniecznych^{31,32}. Obejmują one osiągnięcia niezbędne, by korzystać z nauczania w wyższej klasie lub na wyższym szczeblu³³, a także umożliwiają dalsze uczenie się przedmiotu, choć nie pozwalają na zaliczenie danego elementu treści³⁴. Wiele sytuacji w szkole, kiedy uczniowie otrzymują negatywne oceny, są tak naprawdę związane z niezaliczeniem treści, jeśli jednak pozwalamy uczniowi na dalsze kształcenie w zakresie przedmiotu, to powinniśmy się zastanowić nad ustaleniem oceny dopuszczającej.

Podsumowanie i sugestie

Diagnozowanie i odpowiadanie na potrzeby uczniów jest kluczowym i niepomijalnym elementem kształcenia, który musi mieć swoje miejsce w praktyce szkolnej. Obowiązujące prawo wskazuje zarówno na obowiązek rozpoznawania potrzeb, jak i ich uwzględnianie w programach nauczania oraz formułowaniu wymagań edukacyjnych. Proponujemy więc bardzo proste narzędzie, dzięki któremu nauczyciel może rozpoznać u swoich uczniów podstawowe potrzeby, a następnie uwzględnić je przy dostosowaniu treści kształcenia. Może być ono inspiracją do tworzenia lepszych rozwiązań, które wpłyną pozytywnie na rozwój uczniów. W systemie kształcenia według wymagań rozpoznanie potrzeb zajmuje szczególne miejsce na etapie ustalania wymagań programowych. To przede wszystkim w tym miejscu powinniśmy uwzględnić potrzeby uczniów i odpowiadać na nie, ponieważ wykonanie tego zadania na lekcji w typowej klasie szkolnej wydaje się zadaniem karkołomnym. Szczególną wagę należy przykładac do sytuacji negatywnych ocen osiągnięć uczniów, ponieważ mogą one stanowić trening wyuczonej bezradności.

Powyższe rozważania prowadzą nas do następujących sugestii na poziomie praktyki i teorii:

1. Rozpoznawanie potrzeb uczniów powinno przybierać charakter w jakikolwiek sposób sformalizowany, aby mogło zaistnieć. Wsparcie nadzoru pedagogicznego w zakresie narzędzi i metod rozpoznawania potrzeb uczniów wydaje się niezbędne.
2. Aby rozpoznane potrzeby uczniów mogły być zaspokajane, konieczne jest dostosowywanie wymagań edukacyjnych przez nauczycieli na podstawie dokonanego rozpoznania. W tym miejscu także wsparcie zarówno nadzoru, jak i specjalistów szkolnych jest absolutnie konieczne do pojawienia się tego elementu w szkole.
3. Oceny niedostateczne mogą negatywnie wpływać na zdrowie i rozwój uczniów (poprzez deprivację potrzeb). Szczególna ostrożność nauczycieli oraz kontrola sytuacji negatywnej oceny osiągnięć ucznia przez nadzór pedagogiczny może znacznie zlikwidować ten destrukcyjny wpływ.

³¹ B. Niemierko, *Między oceną szkolą a dydaktyką. Bliżej dydaktyki*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, Warszawa 1991, s. 131.

³² Autor w cytowanym dziele stosuje pojęcie oceny miernej, które później zmieniło nazwę zgodnie ze swoim przeznaczeniem na dopuszczającą, ponieważ dopuszcza do dalszego kształcenia, mimo niezaliczonej treści.

³³ B. Niemierko, *Inwentarz programowy* [w:] A. Ornstein, F. Hunkins, *Program szkolny. Założenia, zasady, problematyka*, Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne S.A., Warszawa 1999, s. 424.

³⁴ B. Niemierko, *Kształcenie szkolne*, dz. cyt., s. 162.

4. Ze względu na swój negatywny wydźwięk i szereg możliwych konsekwencji warto poprzez przeprowadzenie badań naukowych poszukać odpowiedzi na pytanie, czy negatywny stopień w skali stopni szkolnych jest potrzebny w praktyce szkolnej, a jeśli tak, to jakie korzyści może przynosić uczniowi.

Bibliografia

- Gołek B., *Potrzeby poznawcze nauczycieli*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.
- Kochanowska E., Miczka-Pajestka M., *(Nie)moc w dialogu w edukacji w perspektywie filozoficzno-pedagogicznej. Wybrane konteksty*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2024.
- Kotłowski K., *Podstawowe prawidłowości pedagogiki*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, Wrocław 1964.
- Łuczynski J., *Zarządzanie edukacją wspierającą rozwój indywidualny uczniów* [w:] J. Trempała (red.), *Psychologia rozwoju człowieka*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2011.
- Maruszewski T., Doliński D., Łukaszewski W., Marszał-Wiśniewska M., *Emocje i motywacja* [w:] J. Strelau, D. Doliński, *Psychologia akademicka. Podręcznik, tom 1*, GWP, Gdańsk 2023.
- Mróz A., *Znaczenie doświadczeń z okresu dzieciństwa i adolescencji dla rozwoju zawodowego w życiu dorosłym*, „Problemy Profesjologii” 2009, 2, s. 85–93.
- Mysłakowski Z., *Kształcenie i doświadczenie*, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1961.
- Niemierko B., *Diagnostyka edukacyjna. Wydanie rozszerzone*, WN PWN, Warszawa 2021.
- Niemierko B., *Inwentarz programowy* [w:] Ornstein A., Hunkins F., *Program szkolny. Założenia, zasady, problematyka*, Wydawnictwa Szkole i Pedagogiczne S.A., Warszawa 1999, s. 424.
- Niemierko B., *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki*, Oficyna Wydawnicza Łośgraf, Warszawa 2012.
- Odpowiedź MEiN z dn. 21 listopada 2022 r., sprawa DKOPP-WPPI.4010.117.2022.ER, archiwum prywatne autorów.
- Odpowiedź MEN z dn. 23 maja 2023 r., sprawa DKOPP-WPPI.053.2.2023.ER.
- Pieter J., *Psychologia uczenia się i nauczania*, Wydawnictwo „Śląsk”, Katowice 1970.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 22 lutego 2019 r. w sprawie oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy w szkołach publicznych (T.j. Dz. U. poz. 2572).
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 9 sierpnia 2017 r. w sprawie zasad organizacji i udzielania pomocy psychologiczno-pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (T.j. Dz. U. poz. 1798).
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Prawo oświatowe (Dz. U. 2017 poz. 59, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 737).
- Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. 1991 Nr 95 poz. 425, t.j. Dz. U. z 2024 r. poz. 750).
- Wysocka E., *Diagnostyka pedagogiczna. Nowe obszary i rozwiązania*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2013.
- Wysocka E., *Diagnoza pozytywna w resocjalizacji. Model teoretyczny i metodologiczny*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2015.